گزارش «وطن امروز» از لزوم سرمایه‌گذاری در صنعت آبزی‌پروری و توسعه آن

شیلات، بازوی توسعه دریامحور

صادرات سالانه شیلات ایران به ۷۰۰ میلیون دلار رسید

بر اساس آخرین آمار ارائه شده از سوی رئیس سازمان شیلات، صادرات محصولات شیلاتی کشور در سال گذشته از مرز ۷۰۰ میلیون دلار گذشت. این موضوع دستاوردی است که نشان‌دهنده ظرفیت بالای تولید و فرآوری و حضور مؤثر ایران در بازارهای جهانی آبزیان است. از این رو در مسیر توسعه دریامحور باید نقش مهمی برای بخش شیلات در نظر گرفت و با سرمایه‌گذاری و اجرای پروژه‌های صنعتی در این حوزه از مزیت‌های نسبی کشور در بخش شیلات حداکثر استفاده را برد؛ موضوعی که منجر به رشد اقتصادی، اشتغال‌آفرینی و افزایش صادرات کشور می‌شود.

به گزارش «وطن امروز»، در سال‌های اخیر بحث امنیت غذایی، تاب‌آوری اقتصادی و نقش بخش‌های کمترتوسعه‌یافته در ارتقای بهره‌وری کل اقتصاد ایران بیش از هر زمان دیگری مورد توجه قرار گرفته است. یکی از حوزه‌هایی که در ظاهر کوچک و کم‌اهمیت به نظر می‌رسد اما در مقیاس جهانی به یکی از پیشران‌های حیاتی تولید غذا، تجارت بین‌الملل و سرمایه‌گذاری‌های نوآورانه تبدیل شده، صنعت شیلات و آبزی‌پروری است. نگاهی به روندهای جهانی نشان می‌دهد رشد تقاضای پروتئین دریایی، تغییرات اقلیمی و محدودیت منابع آب شیرین، بسیاری از کشورها را به سمت توسعه صنایع آبزی‌پروری سوق داده است. در واقع، جهان به سمتی حرکت می‌کند که آبزی‌پروری، نه یک فعالیت جانبی، بلکه ستون جدید امنیت غذایی و صادرات غیرنفتی باشد. ایران نیز با برخورداری از سواحل گسترده، اقلیم متنوع، ذخایر بالقوه و بازار منطقه‌ای وسیع می‌تواند بخش قابل‌توجهی از این فرصت را به سوی خود جذب کند؛ مشروط بر آنکه سیاست‌گذاری، سرمایه‌گذاری و فناوری در این بخش به‌موقع و هدفمند تقویت شود.

در نگاه کلان اقتصادی، بازار جهانی شیلات اکنون یکی از بزرگ‌ترین بازارهای تولید غذا در جهان است. بر اساس گزارش‌های معتبر بین‌المللی، ارزش بازار جهانی آبزیان و فرآورده‌های شیلاتی در چند سال اخیر از مرز ۳۰۰ میلیارد دلار عبور کرده و پیش‌بینی می‌شود در دهه آینده، با نرخ رشدی پایدار، به بیش از ۴۵۰ میلیارد دلار برسد. بخش عمده‌ای از این رشد به واسطه آبزی‌پروری صنعتی بویژه پرورش ماهی در قفس، میگو، ماهیان خاویاری، تیلاپیا، سالمون و جلبک‌های دریایی اتفاق می‌افتد که در بسیاری از کشورها سهم تولید آن از صید طبیعی فراتر رفته است. در چین، ویتنام، نروژ، هند و بنگلادش، آبزی‌پروری به صورت یک صنعت سازمان‌یافته با زنجیره ارزش کامل از تأمین نهاده تا بازاریابی جهانی شکل گرفته است. حتی کشورهایی با محدودیت منابع آبی همچون امارات متحده عربی و عربستان سعودی نیز سرمایه‌گذاری سنگینی روی آبزی‌پروری مدرن انجام داده‌اند، زیرا دریافته‌اند این بخش یکی از معدود حوزه‌هایی است که می‌تواند هم امنیت غذایی را تضمین کند و هم صادرات با ارزش افزوده بالا ایجاد کند.

در ایران نیز این صنعت هرچند هنوز به جایگاه واقعی خود نرسیده اما روندی رو به رشد دارد. ارزش بازار داخلی شیلات ایران حدود ۴-۳ میلیارد دلار برآورد می‌شود و ظرفیت بالقوه کشور با توجه به مساحت سواحل جنوبی و شمالی، امکان پرورش در آب‌های آزاد، دسترسی به بازارهای صادراتی (عراق، روسیه، چین امارات، قطر، عمان و ارمنستان) و وجود گونه‌های بومی ارزشمند، چندین برابر بیشتر است. ایران از معدود کشورهایی است که تقریباً تمام اقلیم‌های مورد نیاز برای انواع آبزی‌پروری را به طور همزمان در اختیار دارد؛ از امکان پرورش ماهیان گرمابی در استان‌های مرکزی و جنوبی تا سردابی در مناطق کوهستانی و از میگو در سواحل جنوبی تا ماهیان خاویاری در شمال. همین تنوع، این بخش را به یکی از معدود حوزه‌هایی تبدیل کرده که می‌تواند با سرمایه‌گذاری هوشمندانه، هم اشتغال پایدار ایجاد کند و هم صادرات غیرنفتی را گسترش دهد.

با این حال، شیلات ایران در نقطه‌ای قرار گرفته که برای عبور از وضع موجود نیازمند یک نگاه جدید و مبتنی بر اقتصاد نوین غذاست. امروز دیگر آبزی‌پروری صرفاً پرورش در آب نیست. این صنعت بشدت دانش‌بنیان شده و عوامل متعددی همچون کیفیت خوراک، ژنتیک و اصلاح نژاد، مدیریت مزرعه، فناوری‌های نظارت و کنترل و استانداردهای بهداشتی بین‌المللی تعیین‌کننده موفقیت آن هستند. در بسیاری از کشورهای پیشرو، استارتاپ‌ها و شرکت‌های فناور در حوزه تولید خوراک‌های جایگزین، مدیریت مزرعه با داده‌های لحظه‌ای، پیش‌بینی بیماری‌ها و بهینه‌سازی تغذیه، نقش بسیار مهمی در افزایش بهره‌وری دارند. در ایران نیز ضروری است سرمایه‌گذاری‌های جدید در این حوزه با رویکرد فناوری‌محور انجام شود تا این صنعت علاوه بر توسعه کمی، از نظر کیفی نیز با استانداردهای جهانی هماهنگ شود.

■ چرا آبزی‌پروری یک ضرورت است؟

در جهان امروز، امنیت غذایی صرفاً به معنای دسترسی به کالری کافی نیست، بلکه به تأمین پایدار پروتئین باکیفیت، کم‌هزینه و سازگار با محیط‌زیست اشاره دارد. آبزیان به طور طبیعی یکی از غنی‌ترین منابع پروتئین، اسیدهای چرب امگا۳، ویتامین‌ها و مواد معدنی به شمار می‌آیند و مقایسه منابع پروتئینی نشان می‌دهد پرورش ماهی نسبت به دام و طیور، مصرف آب بسیار کمتری دارد. در شرایطی که ایران در دهه‌های اخیر با بحران آب، کاهش تولیدات کشاورزی و فشار بر منابع خاک مواجه بوده، توسعه آبزی‌پروری یکی از معدود گزینه‌هایی است که می‌تواند نیاز کشور به پروتئین حیوانی را بدون فشار بر منابع حیاتی تأمین کند.

افزون بر این، آبزی‌پروری می‌تواند وابستگی ایران به واردات نهاده‌های پروتئینی را کاهش دهد. در دهه اخیر، ایران بخش قابل‌توجهی از نیاز خود به خوراک دام و طیور را از خارج تأمین کرده و نوسانات ارزی، تورم غذایی و محدودیت‌های تجارت باعث شده امنیت غذایی تحت تأثیر قرار گیرد. رشد صنعت شیلات این امکان را فراهم می‌کند که بخشی از بار تولید پروتئین بر دوش منابع آبی قرار گیرد؛ منابعی که با مدیریت صحیح، پایداری بیشتری نسبت به منابع خشکی دارند.

از منظر اقتصاد روستایی نیز اهمیت شیلات کمتر از امنیت غذایی نیست. آبزی‌پروری یکی از صنایع اشتغال‌زای روستایی است که نسبت به بسیاری از کسب‌وکارهای کشاورزی، سرمایه اولیه کمتر و بازدهی سریع‌تر دارد. این صنعت در بسیاری از استان‌ها می‌تواند مهاجرت معکوس، توسعه اشتغال محلی و افزایش درآمد روستاییان را به دنبال داشته باشد. تجربه استان‌های گلستان، بوشهر و خوزستان نشان داده ایجاد شهرک‌های شیلاتی، ساخت حوضچه‌های پرورش و سرمایه‌گذاری در فرآوری و بسته‌بندی، می‌تواند موجی از فرصت‌های شغلی پایدار ایجاد کند.

■ بخش‌های مختلف صنعت شیلات و فرصت‌های سرمایه‌گذاری

برای آنکه تصویر روشن‌تری از پتانسیل‌های سرمایه‌گذاری ایجاد شود، لازم است صنعت شیلات را به بخش‌های اصلی آن تفکیک کنیم؛ هر یک از این بخش‌ها به‌تنهایی می‌تواند میزبان ده‌ها طرح سودآور و صادرات‌محور باشد.

یکی از مهم‌ترین بخش‌ها پرورش میگو است. سواحل جنوبی ایران، بویژه هرمزگان، بوشهر و سیستان‌وبلوچستان، ظرفیت بسیار بزرگی برای توسعه مزارع میگو دارند. پرورش میگو به دلیل ارزش افزوده بالا، تقاضای جهانی گسترده و امکان صادرات آسان، یکی از پرسودترین فعالیت‌ها در شیلات محسوب می‌شود. بازار جهانی میگو بیش از ۶۰ میلیارد دلار ارزش دارد و کشورهایی مانند اکوادور، هند و ویتنام در این بازار پیشتاز هستند. کیفیت بالا و شرایط آب‌وهوایی ایران می‌تواند موقعیت کشور را در این بازار تثبیت کند؛ به شرط آنکه سرمایه‌گذاری در بهداشت، تکنولوژی تکثیر و مدیریت بیماری‌ها انجام شود.

بخش دیگر، ماهیان خاویاری است که ایران به طور طبیعی مزیت رقابتی تاریخی در آن دارد. ارزش اقتصادی خاویار به اندازه‌ای است که برخی آن را «طلای سیاه خوراکی» می‌نامند. بازار جهانی خاویار به سرعت در حال رشد است و ایران با وجود محدودیت‌هایی که در دهه‌های گذشته بر صید وارد شده، همچنان یکی از تولیدکنندگان معتبر به شمار می‌رود. تکثیر مصنوعی و پرورش صنعتی خاویار در مزارع داخلی می‌تواند درآمدهای صادراتی کشور را چندین برابر کند، زیرا قیمت هر کیلوگرم خاویار صادراتی چندین برابر محصولات کشاورزی سنتی است اما توسعه این بخش نیازمند سرمایه‌گذاری بلندمدت، استانداردهای دقیق و مدیریت علمی است.

علاوه بر اینها، پرورش ماهیان گرمابی و سردابی در بسیاری از استان‌ها ظرفیت توسعه دارد. پرورش قزل‌آلا، ماهی سفید، کپور و تیلاپیا (در شرایط کنترل‌شده) می‌تواند عرضه پروتئین ارزان و باکیفیت را افزایش دهد. بازار داخلی این محصولات بسیار بزرگ است و با رشد فرهنگ مصرف، تقاضا نیز افزایش می‌یابد. توسعه این بخش نیازمند بهبود زنجیره سرد، بازاریابی، کاهش هزینه نهاده‌ها و حمایت از تبدیل واحدهای کوچک به مجتمع‌های صنعتی است.

یکی از بخش‌های کمتر مطرح اما بسیار مهم، پرورش ماهی در قفس در آب‌های آزاد است. این روش در کشورهای پیشرو مانند نروژ و ترکیه سال‌هاست اجرا می‌شود و ایران نیز با سواحل طولانی در خلیج‌فارس و دریای عمان می‌تواند این مدل را توسعه دهد. مزیت این روش آن است که هزینه ایجاد زیرساخت‌های زمینی کمتر شده و رشد ماهی‌ها به دلیل شرایط طبیعی آب دریا بهینه‌تر است. دولت طی چند سال اخیر مجوزهای متعددی برای این حوزه صادر کرده اما هنوز فاصله زیادی تا بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌ها وجود دارد.

از سوی دیگر باید به حوزه جلبک‌های دریایی و آبزیان غیرماهی نیز توجه کرد. جلبک‌ها امروز در صنایع غذایی، دارویی، آرایشی و حتی انرژی‌های نو به کار می‌روند و بازار جهانی آنها بشدت رو به افزایش است. پرورش جلبک نیاز به آب شیرین ندارد و در سواحل جنوبی کشور می‌تواند به عنوان یک صنعت جدید و کم‌هزینه توسعه یابد. همچنین پرورش صدف، حلزون دریایی و سایر گونه‌های کم‌یاب، بازار صادرات خاص خود را دارد که ایران تاکنون کمتر از آن بهره برده است.

■ صنایع فرآوری، بسته‌بندی و صادرات، حلقه مفقوده ارزش افزوده

نکته‌ای که در تحلیل اقتصادی بخش شیلات باید مورد توجه قرار گیرد، این است که سود اصلی در زنجیره مزرعه نیست؛ در فرآوری، بسته‌بندی و صادرات است. کشورهای موفق، بخش عمده درآمد خود را از فروش محصولات فرآوری‌شده، کنسروها، فیله‌های بسته‌بندی‌شده، میگوهای آماده طبخ و حتی محصولات جانبی مانند پودر ماهی کسب می‌کنند. در کشور هنوز بسیاری از تولیدات شیلاتی به صورت خام و عمدتاً با حداقل ارزش افزوده صادر می‌شود؛ این یعنی ما بخش مهمی از درآمد بالقوه را از دست می‌دهیم.

ایجاد کارخانجات مدرن فرآوری، سرمایه‌گذاری در بسته‌بندی استاندارد و کسب گواهی‌های بین‌المللی مانند HACCP و EU Code می‌تواند راه ورود محصولات ایرانی به بازارهای اروپا، خاورمیانه و شرق آسیا را باز کند. یکی از مشکلات اصلی صادرات ایران، عدم تطابق کامل استانداردهای کیفی با الزامات بازارهای هدف است. لازم است یک برنامه جامع در سطح ملی برای ارتقای کیفیت و استاندارد محصولات شیلات تدوین شود تا صادرات پایدار و گسترده شکل بگیرد.

از منظر اقتصاد کلان، افزایش صادرات غیرنفتی ایران یکی از اولویت‌های اصلی سیاست‌گذاری است. شیلات از معدود بخش‌هایی است که می‌تواند با کمترین میزان وابستگی ارزی و در قالب صنعتی با کمترین انرژی مصرفی، صادراتی پایدار ایجاد کند. هم‌اکنون ارزش صادرات شیلات ایران کمتر از یک میلیارد دلار است اما برآوردها نشان می‌دهد با توسعه مزرعه‌ها، تکمیل زنجیره ارزش و ارتقای استانداردها، این رقم می‌تواند در یک دهه آینده به ۵ میلیارد دلار برسد. چنین رشدی می‌تواند تأثیر معناداری بر تراز تجاری کشور داشته باشد.

■ درآمدزایی، بهره‌وری و اشتغال

توسعه شیلات نه‌تنها امنیت غذایی و صادرات را تقویت می‌کند، بلکه از منظر بهره‌وری اقتصادی نیز اهمیت زیادی دارد. این صنعت نسبت به بسیاری از بخش‌های کشاورزی بازدهی سرمایه بالاتری دارد و گردش مالی آن سریع‌تر است. در بسیاری از مزارع، دوره بازگشت سرمایه بین ۱۸ ماه تا ۳ سال است؛ رقمی که برای بسیاری از فعالیت‌های کشاورزی سنتی امکان‌پذیر نیست. افزون بر این، ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم در حوزه شیلات چشمگیر است. از کارگران مزارع تا حمل‌ونقل، بسته‌بندی، فرآوری، بازاریابی، صادرات و خدمات دامپزشکی، ده‌ها حلقه شغلی وجود دارد که با رشد این صنعت فعال می‌شوند.

شیلات همچنین یکی از بخش‌هایی است که می‌تواند بهره‌وری منابع را افزایش دهد. پرورش ماهی در قفس، مصرف آب شیرین ندارد، پرورش میگو در بسیاری از مناطق با آب شور یا لب‌شور انجام می‌شود و بخش‌های دیگر نیز با بهینه‌سازی منابع آبی قابل توسعه هستند. این ویژگی باعث می‌شود شیلات در اقتصاد ایران که با چالش کمبود آب مواجه است، یک مزیت بسیار مهم محسوب شود.

دنیای جدید، شیلات را یک صنعت دانش‌بنیان می‌بیند. امروز استارتاپ‌ها و شرکت‌های فناور در زمینه‌های مختلف فعالیت می‌کنند؛ هوش مصنوعی برای پایش رفتار ماهی، پیش‌بینی بیماری‌ها، مدیریت تغذیه و کاهش هزینه‌های خوراک، اینترنت اشیا برای کنترل اکسیژن، شوری آب و دما، ژنتیک و اصلاح‌نژاد برای افزایش نرخ رشد و کاهش تلفات و فناوری‌های نوین بسته‌بندی برای افزایش عمر محصولات. ایران نیز با توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان می‌تواند بخشی از این زنجیره فناوری را درون کشور ایجاد کند.

■ اکنون زمان طلایی توسعه شیلات است

با توجه به شرایط جغرافیایی، ظرفیت‌های صادراتی، بحران آب، نیاز به تنوع‌بخشی اقتصاد و فرصت‌های بازار جهانی، امروز شیلات برای ایران فقط یک بخش اقتصادی نیست، یک ضرورت استراتژیک است. اگر برنامه‌ریزی، حمایت مالی، جذب سرمایه و اصلاح ساختارها به‌موقع انجام شود، صنعت شیلات می‌تواند یکی از ارکان اصلی امنیت غذایی و صادرات غیرنفتی کشور در دهه آینده باشد.

برای رسیدن به این هدف، لازم است:

۱- سیاست‌گذاری ملی برای توسعه آبزی‌پروری با مشارکت وزارت جهاد کشاورزی، سازمان شیلات، بخش خصوصی و شرکت‌های دانش‌بنیان تدوین شود.

۲- مشوق‌های مالی و اعتباری برای ایجاد مزارع، نوسازی تجهیزات و توسعه صنایع فرآوری ارائه شود.

۳- استانداردسازی، کنترل کیفیت و اخذ گواهی‌های بین‌المللی در اولویت قرار گیرد تا صادرات پایدار شکل بگیرد.

۴- سرمایه‌گذاری خارجی و مشارکت در بازارهای جهانی فعالانه دنبال شود.

۵- فناوری‌های نوین در زنجیره تولید، پایش و بازاریابی به کار گرفته شود.

اگر چنین رویکردی در سطح ملی اتخاذ شود، شیلات ایران می‌تواند از یک صنعت متوسط به یک صنعت راهبردی با سهم قابل توجه در اقتصاد کلان تبدیل شود؛ صنعتی که هم اشتغال ایجاد می‌کند، هم امنیت غذایی را ارتقا می‌دهد، هم صادرات غیرنفتی را تقویت می‌کند و هم بهره‌وری منابع را افزایش می‌دهد. آینده اقتصاد غذا، مبتنی بر آبزیان است و ایران نباید از این موج بزرگ جهانی عقب بماند.

رئیس سازمان شیلات ایران خبر داد

تولید ۱٫۵ میلیون تن محصولات آبزی

رئیس سازمان شیلات ایران در جلسه هم‌افزایی دانش و تجربه در مسیر بهره‌برداری مسؤولانه از منابع آبزی‌پروری ایران گفت: در حالی که در سال‌های ابتدایی انقلاب تنها ۳۲ هزار تن محصولات آبزی در کشور تولید شده بود، در حال حاضر به تولیدی معادل ۱٫۵ میلیون تن دست یافته‌ایم که این امر نشان از وجود ظرفیت‌های موثر تولیدی در حوزه شیلات و آبزی‌پروری دارد. حمزه رستم‌پور با اشاره به نقش امنیت غذایی در کشور که بالاتر از قدرت نظامی است، افزود: باید به مقوله امنیت غذایی با تاکید بر تولید آبزیان نگاه ویژه‌ای داشته باشیم. معاون وزیر جهاد کشاورزی ادامه داد: وجود ۱۷۰ هزار صیاد، ۲۰ هزار و ۵۰۰ شناور مجوزدار و دست یافتن به ارزش صادراتی محصولات شیلاتی به بیش از ۷۰۰ میلیون دلار در سال گذشته، مزیتی است که باید برای تحقق اقتصاد دریامحور مورد توجه قرار گیرد. وی تاکید کرد: وجود اساتید دانشگاهی و نخبگان برجسته که در حوزه شیلات و آبزی‌پروری فعالیت می‌کنند، نقطه عطفی است تا با همفکری و بهره بردن از این ظرفیت، چالش‌های موجود در این حوزه مرتفع شود و در این راستا هرگونه امکانات و ظرفیت‌های شیلاتی که مورد نیاز باشد در اختیار قرار خواهد گرفت.

وی ادامه داد: استفاده از فناوری‌های نوین و تحقیقات انجام شده در دانشگاه‌ها برای تحقق توسعه دریامحور ضرورت دارد و علاوه بر آن باید از ظرفیت‌های موجود برای افزایش آبزی‌مصرفی و تغییر ذائقه مردم با همکاری دانشگاه‌ها قدم‌های موثری برداریم.

رئیس سازمان شیلات بیان کرد: نگاه این سازمان استفاده از ظرفیت آب‌های دور و منع فعالیت صیادان غیرمجاز است و اقدامات انجام شده باعث شد صیادان آب‌های دور با وجود آنکه در فصل مونسون راهی آب‌های دور شدند، به جای ۴۵ روز، ۳۰ روزه بازگشتند اما میزان صید آنها در مقایسه با سال‌های گذشته از روند افزایشی برخوردار بود.

وی همچنین از پیش‌بینی رشد چشمگیر تولید میگوی پرورشی در سال جاری خبر داد و گفت: با وجود پسروی آب دریا و مشکلات موجود اما با مدیریت انجام شده، پیش‌بینی می‌شود میزان تولید میگوی پرورشی در سال جاری از روند افزایشی برخوردار باشد. رستم‌پور با اعلام اینکه بیش از ۹۹ درصد اقدامات انجام شده توسط بخش غیردولتی انجام می‌شود، تصریح کرد: حفاظت و بازسازی ذخایر آبزیان از وظایف اصلی سازمان شیلات ایران محسوب می‌شود و در این راستا با تغییر رویکردهای انجام‌شده، طرح‌هایی همچون مدیریت مشارکت ماهیگیری اجرایی شده و بخش اعظمی از فعالیت‌ها توسط صیادان اما با نظارت سازمان انجام می‌شود. وی ادامه داد: استفاده از دانش محققان در زمینه فرآوری ساردین و کیلکاماهیان ضرورت دارد و می‌تواند ارزش افزوده بیشتری برای محصولات شیلاتی ایجاد کند. رئیس سازمان شیلات ایران به تغییر رویکرد در زمینه تنوع محصولات شیلاتی اشاره کرد و افزود: بیشتر دانشگاه‌ها در شهرهای ساحلی قرار دارند و از این گزینه می‌توان به نفع تغییر ذائقه و ترویج فرهنگ آبزی‌مصرفی استفاده کرد.

وی اظهار امیدواری کرد با حضور موثر محققان دانشگاهی و ارتباطات قوی‌تر با این حوزه بتوان مشکلات و چالش‌های بخش شیلات و آبزی‌پروری را مرتفع کرد.